

גאולת ישראל השלישית*

אתחלתא דגאולה
גאולה שאינה תלויה בתשובה
מניין שעתה היא עת הגאולה?
מאה שנות גאולה כלא היו?
גאולה בדרך הטבע
ההבדל בין הבטחות משה להבטחות העתידיות
גילוי וכיסוי בתהליך הגאולה

אתחלתא דגאולה

מיד לאחר הצהרת בלפור בשנת תרע"ח נשאל הראי"ה קוק על ידי תלמידו ד"ר משה זיידל: האם תקופתנו היא אתחלתא דגאולה? על כך משיב לו הראי"ה: "כן, **אתחלתא דגאולה ודאי** הולכת ומופיעה לפנינו. אמנם לא מהיום התחילה הופעה זו, רק מאז התחיל הקץ המגולה להיגלות, מעת אשר הרי ישראל החלו לעשות ענפים ולשאת פרי לעם ישראל אשר קרבו לבוא, התחילה אתחלתא זו". ומוסיף שם הראי"ה: "ועיני כלא־חודר־ברוח־דעת היו תמיד נשואות, כי יד ה' הנהיגת כל מסיבות דורים תפליא פלאותיה להביא את **ההתחלה** הזאת למעלה יותר רוממה. והפלא הזה קם ויתא בימינו לעינינו, לא על ידי מעשה אדם ותחבולותיו - כי אם על ידי מפלאות תמים דעים 'בעל מלחמות (=מלחמת העולם הראשונה) ומצמיח ישועות' - ודאי קול דודי דופק". על מה שאירע כשלושים שנה קודם לכן (בשנת תר"נ) מספר בנו של "החפץ חיים" (מכתבי החפץ חיים עמ' 43): "כשהחלו לגרש את אחינו בני ישראל ממוסקבה נתעוררה אז תנועה גדולה לארצנו הקדושה, המגורשים למאות ולאלפים

* זוהי תגובה על מאמרו של הרב אלי גרופינקל 'גאולה שלישית אין לה הפסק - במה דברים אמורים?' ('המעין' נא, ג [ניסן תשע"א] עמ' 53-64). שקלתי אם יש ענין להגיב על מאמר זה, מפני שלא מצאתי בו שום מקור מפורש המוכיח את דעתו - שהגאולה שאנו מצויים בה אינה "הגאולה האחרונה שאין לה הפסק", ושהגאולה האמיתית תגיע בעתיד הרחוק, בימים "שעתיד העולם להשתנות וסדר אלוקי חדש ישורר בו" ואז "הגאולה תהיה ניסית ופלאית"; ובכל זאת, מאחר שנושא הגאולה הוא מרכזי בהוויה היהודית, והמאמר הנ"ל אינו הראשון ולא היחיד שאינו מייחס לתופעה המופלאה של שיבת ציון המתרחשת לעינינו בדורנו את המשקל הראוי לה (אמנם כבר אמרו חז"ל שאין בעל הנס מכיר בניסו; אנו מבקשים "ותחזינה עינינו בשובך לציון" - כי למרות שה' שב לציון יש שאינם רואים זאת) - אמרתי שאי אפשר לעמוד מנגד, והערתי את הערותיי.

קנו שם קרקעות ונטעו כרמים ויסדו מושבות. באותו זמן קיבלתי מכתב מאבי ז"ל ובו הוא מעירני על ההתעוררות הגדולה בכל פינות עמנו לעלות לארצנו, ומשער כי הימים ימי **עקבתא דמשיחא** וכי פקד ה' את עמו, ואפשר שהוא **אתחלתא דקיבוץ גלויות** שהוא קודם ביאת המשיח". ובמקום נוסף הוא כותב (שם עמ' 60): "מר אבא האמין בכל חוס לבו הטהור כי הימים ימי עיקבתא דמשיחא הם, וכי בזמנים לא רחוקים יפקוד ד' את עמו וישיב את שבותם לארצם"... ובספרו שם בפרק 'אגרות ומאמרי החפץ חיים' (עמ' רמו) הוא מביא אגרת של החפץ חיים, בה הוא כותב: "אבל בימינו אלה, שברור אצלנו שהמה עיקבתא דמשיחא, ולא רחוק היום שיתגלה כבוד ד' בעולם ע"י ביאת אליהו הנביא ומשיח צדקנו"...

אלא שעל דבריהם נשאלות שתי שאלות: א. עם ישראל במצבו הנוכחי עדיין לא חזר בתשובה - איך יתכן שתהיה גאולה כאשר חלק לא מבוטל מעם ישראל עדיין לא עשה תשובה? ב. גם אם נוכיח שהגאולה השלישית כשתבוא "בעיתה" אינה תלויה בתשובה - מי אומר שעכשיו הוא "בעיתה", אולי זמנה אינו אלא לעתיד לבוא, עתיד קרוב או רחוק?

גאולה שאינה תלויה בתשובה

חז"ל מסרו לנו שעם ישראל יגלה שלוש גלויות וכנגדן תהיינה לו שלוש גאולות, כמו שמובא במדרש (תנחומא שופטים ט): "שאין מתיישבין בארצם אלא בגאולה שלישית - גאולה ראשונה זו גאולת מצרים, גאולה שניה זו גאולת עזרא, והשלישית אין לה הפסק". ועוד הודיעו לנו חז"ל (סנהדרין צח, א) שהגאולה השלישית יש לה שתי אפשרויות: "זכו - אחישנה, לא זכו - בעתה", כמו שכתב רבנו סעדיה גאון ("אמונות ודעות" מהדורת הרב קאפח מאמר ח פרק ב) "מאמינים אנו שהוא [=הקב"ה] נתן לגלותינו שני זמנים, האחד מהם זמן התשובה לא יביט לקץ... ואם לא עשינו [=תשובה] - נשאר עד זמן הקץ", ומוסיף רס"ג (שם פרק ה): "כבר ידענו שאם תשובתנו לא תהיה שלימה - נישאר עד שישלם הקץ. וכאשר ישלם הקץ ולא נשוב - אפשרי שתהיה הישועה ואנחנו חוטאים, וכיון שארץ הזמן ולא שבנו יחזירנו בלי תשובה". שהגאולה תהיה בלי תשובה כתב גם הרמב"ן בפירוש פרק "ישכיל עבדי" (כתבי הרמב"ן ח"א עמ' שכד): "...וראוי להם לישראל להיות בוכים ולהתפלל לפני ה' לילה ויום שיכפר על עוון ישראל ויחיש קץ הגאולה, כי משיח בתשובה יבוא מיד, ואם לאו - יתאחר עד הקץ הבא עליו בשבועה". וכן כתב רבינו בחיי (ויקרא כה, מז): "כי הגאולה בתשובה, ואף אם לא יעשו תשובה אי אפשר להתאחר מזמן הקץ הקצוב. ובהגיע הקץ הקצוב לא ישאר לישראל שום עבדות בלתי עבודת ה' יתברך... שאם לא יגאל ע"י תשובה בשנות הגלות האלה... לא יתאחר זמן הגאולה מן הקץ הקצוב ואילך". ואליהם מצטרפים עוד מרבתינו הראשונים, כמו למשל הרד"ק (תהילים קה, ה) שכתב: "אבל גאולתנו על כל פנים תהיה בזמנה בין זכאים בין חייבים, אלא שאם נהיה זכאים יחיש עיתה". ובפירוש מצודת דוד (ישעיה נט, טז)

מפרש את הפסוק "וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו" בדרך זו: "וירא כי אין איש - וכאשר יראה שאין בהם איש כשר והגון להיות נגאלין בזכותו; וישתומם וכו' - וכאשר יעמוד בתמהון ויתבונן שאין בהם מי מפגיע ומתפלל על הגאולה; ותושע וכו' - זרוע ה' תושע לו להביא הגאולה בלא זכות, ומתפלל על הגאולה לעשות לפנים משורת הדין". וגם המהרש"א כתב: "דוודאי יש זמן לגאולה, אבל התשובה מקרבת לבוא קודם זמנה".

גם הגר"א קיבל מסורת זו שיש לגאולה שני מהלכים. וז"ל (אבן שלמה סע' קנה): "בכל דור יש קיצים לפי ענין התשובה והזכויות המיוחדות לאותו הדור, אבל קץ אחרון לא תליא בתשובה אלא בחסד". וכך כתב הרמח"ל (דעת תבונות): "זאת נחמתנו בעונינו, כי לא על מעשינו יפקוד, ולא לזכותנו ימתין או מחסרון מעשים יחליפנו ח", אלא מפני השבועה אשר נשבע לאבותינו והברית אשר כרת הנה אפילו אם לא יהיה זכות בישראל כשיגיע עת מועד הנה על כל פנים יושיענו ודאי". וכדבריו כתב אור החיים (ויקרא כה, כח): "כי קץ ישנו אפילו יהיו ישראל רשעים גמורים ח"ו". מדבריהם למדנו שגאולת "אחישנה" אמנם תבוא רק כאשר עם ישראל ישמע בקול ה' ("היום אם בקולו ישמעו") ואז היא תבוא במהירות ומן השמים ("שם תהיה הגאולה באמצעות זכות ישראל יהיה הדבר מופלא במעלה ויתגלה הגואל מן השמים במופת ואות" - אור החיים במדבר כד, יז), ואילו גאולת "בעיתה", שהיא תבוא כשלא זכו, בוא תבוא בהגיע סוף הזמן ("הקץ") שקצב הקב"ה לגלות ישראל, ואז גם אם עם ישראל לא יעשה תשובה היא תבוא: "ואם לא עשינו תשובה נשאר עד זמן הקץ, וכאשר ישלם הקץ ולא נשוב יחזירנו בלי תשובה" (שם). ובכן היעדר תשובה אינו סיבה לשלילת הגאולה.

מניין שעתה היא עת הגאולה?

השאלה השניה היא שאלת העיתוי: גם אם הגאולה תהיה ללא תשובה, מי אומר ששיבת ציון במאה השנים האחרונות הוא "גאולת בעיתה"? אולי אין היא גאולה כלל?

התשובה לכך הם דברי רבי אבא (סנהדרין צח, א): "ואמר רבי אבא אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר: 'ואתם הרי ישראל ענפיכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא', ופרש"י שם: "כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה מזה". וכבר הבאנו את דברי החפץ חיים והרא"ה שהם מזהים את ה"אתחלתא" בפריחתה החקלאית של ארץ ישראל, וכמובן שדבריהם נסמכים על דברי רבי אבא (עיינן בהרחבה על "הקץ המגולה" בספרי 'אילת השחר' עמ' קעז).

מאה שנות גאולה כלא היו?

והנה כאשר אתה קורא את מאמרו של הרב גרופינקל אתה עומד משתומם: אין המאמר מזכיר ולו במשפט אחד את הפלא הגדול של חסד שמים שהקב"ה עשה עם

עמו ישראל במאה שנים האחרונות! ואתה שואל את עצמך, לפי דעה זו מה בעצם קרה כאן בארץ ישראל במאה השנים האחרונות? האם יישוב ארץ ישראל מחורבנה, האם קיבוץ הגלויות שלא היה לו דוגמא מאז יציאת מצרים של מיליוני יהודים השבים לארצם, האם ריבונות יהודית בארץ ישראל אחר אלפיים שנות גלות, האם העמידה של עם ישראל מול העולם כולו, האם בנין עולם תורה במלוא רוחב ארצנו, האם כל אלו, ועוד ועוד חסדי שמים המלווים את גאולתנו ופדות נפשנו בניסים ונפלאות, האם כל אלו הם עורבא פרח? ואתה מוסיף ושואל את עצמך: אם ה"גאולה השלישית" היא לא זו שבימינו, אלא כמו שאומר בעל המאמר היא "נדחתה לעתיד טוב יותר" ותתרחש כאשר "הגאולה תהיה ניסית ופלאית" בימים "שעתיד העולם להשתנות וסדר אלוקי חדש ישרור בו", ואילו לגבי כל מה שהתרחש עד היום "עלינו להיות מודעים לאפשרות קיימת ח"ו של ביטול התהליך כולו" - מה בעצם הקב"ה עושה עמנו, איזה היגיון יש במהלך הזה של הקב"ה? מצד אחד הוא משיב אותנו לארץ למרות שאנו חוטאים, ולבסוף הוא מסלק אותנו מהארץ בגלל שאנו חוטאים - האין אבסורד גדול מזה? "מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר"!!

גאולה בדרך הטבע

הרב גורפינקל מביא חמישה מדרשים כדי לאשש את התיזה שלו שחז"ל התכוונו לגאולה שתהיה בתקופה "שסדרי הטבע ישתנו". הוא מצטט את דברי המדרש האומר "כשם שזכר אינו יולד" וכו', אך משנה את דברי המדרש וכותב במקומו את ההיפך "שהזכר יולד", והנה לך שינוי בסדרי הטבע, ומכאן "שהגאולה השלישית היא לידה ע"י זכר, כלומר תהליך ניסי ופלאי". אבל כל החידוש הזה לא רק שאין לו שום מקור חז"לי ואין לו כל אסמכתא או רמז, אלא שהוא מנוגד לדברי הרמב"ם (הל' מלכים פי"ב ה"א) שכתב: "אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהיה שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג". אין ולא יהיה שינוי במנהגו של עולם, אלא הגאולה העתידית תהיה בדרך הטבע (עיין ב"אילת השחר" עמ' רה).

ההבדל בין הבטחות משה להבטחות העתידיות

הרב גורפינקל מקשה במאמרו "קושיא גדולה, שפלא בעיני איך לא נידונה במפורש בפולמוס דלעיל. פרשיות רבות בתורה כמו 'ואבדתם מהרה מעל הארץ' קושרות בין מצבו הרוחני של עם ישראל לבין רמת אחיזתו בארץ... וכאן הבן שואל: האם לדעת הסוברים שדעת חז"ל שתהליך הגאולה אינו הפיך פסוקים אלו אינם רלוונטים כיום?! האם התורה מתבטלת או משתנה?!" חבל שהרב גורפינקל לא עיין בספרו של רבנו סעדיה גאון (אמונות ודעות מאמר שמיני סוף פרק ז). רס"ג כותב שיש הבדל בין הבטחות משה רבנו המותנות בקיום

התורה והמצוות להבטחת הנחמות של הגאולה האחרונה, שבנחמות של הגאולה האחרונה אין תנאי, והן לא תתבטלנה גם אם יחטאו. את דבריו אלו מבסס רס"ג על הכתוב בישעיה (נד, ט-י): "כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך: כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה'". מהפסוקים האלו לומדים על הבטחת הגאולה האחרונה, שהיא "כדרך המבול בימי נח, שאפילו יחטאו בני אדם בתכלית החטאים לא אביא עליהם מבול מפני שכבר נשבעתי עליו שלא יהיה, אלא יהיה עונשם בזולתו, כך אתם [=בגאולה האחרונה] נשבעתי שאני לא אסיר מלכותם, שאפילו יחטא העם יענישם במה שירצה אך לא בביטול מלכותם".

גם ר"י אברבנאל בפירושו לספר יחזקאל (סוף פרק לד) כותב כעין דבריו של רס"ג, שבגאולה העתידה אין הקב"ה מעניש את ישראל בעונש חורבן: "ומפני שיאמרו ישראל איך נעמוד אנחנו, כי אין איש בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, וחוטא אחת שיהיה בקרבנו יסבב חורבן הכלל. לכן אמר השם: אל תחשבו שאחרי הגאולה תבואו לחורבן וגלות, אחר כי לא אעניש עוד את האומה בכללותה, אבל לכל איש ואיש ממנה אשפוט כפי מעשיו, ובזה יתקיים הכלל במעמדו והפרטים אשיב גמולם בראשם... וכל זה ממה שיעיד שהנבואה הזאת היא לעתיד לבוא שיתקיים כל זאת, להגיד שבזמן ההוא יהיו עונשי החטאים פרטיים כפי ההשגחה הפרטית, אבל כללות ישראל לא יבוא בגלות, ובזה ייעוד גדול להתמדתם".

גילוי וכיסוי בתהליך הגאולה

בכמה מקומות במאמרו משתמש המחבר בעדותו של רבי עקיבא על משיחיותו של בר כוכבא שהתברר שלא התגשמה, כדי להוכיח שגם הגאולה של היום יכולה להתבטל. על הטיעון הזה בדיוק כתב הגר"א: "בכל דור (כמו דורו של רבי עקיבא) יש קיצים לפי ענין התשובה והזכויות המיוחדות לאותו הדור, אבל קץ אחרון לא תליא בתשובה אלא בחסד"; כלומר שאין לדמות את הגאולה האחרונה לכל התקדימים של התעוררות גאולה בדורות הקודמים. דוגמא נוספת בה משתמש המחבר כדי להוכיח שהגאולה העכשווית יכולה להיבטל הן העקירות שהיו בחבל ימית ובגוש קטיף, שכמו שהם נחרבו כך יכול להיחרב כל המפעל חלילה. אך הניסיון הזה מופרך; עקירות ונסיגות הן ממאפייני הגאולה האחרונה, כמו שמובא במדרש (במ"ר פרק יא): "דומה דודי לצבי" - מה הצבי הזה נגלה וחוזר ונכסה כך גואל הראשון נגלה ונכסה. ה' ברכיה בשם רבי לוי אמר, כגואל הראשון כך גואל האחרון, הגואל הראשון זה משה, נגלה להם וחוזר ונכסה, אף גואל האחרון נגלה להם וחוזר ונכסה מהם".

הבה נראה איך הרב קוק התייחס לאירועים קשים מאלו: בפרעות תרפ"ט נערך טבח ביהודי חברון שבעקבותיו נמחקה כליל הקהילה היהודית שם, ולא רק בחברון - אלא גם קהילת עזה ננטשה, וכך גם שכם, רמלה, ג'נין ועכו שבהם פונו כל

היהודים על ידי הבריטים, וכן נעזבו והועלו באש המושב מוצא וגם המושבה הר טוב וכפר אוריה ועוד. בפרעות הללו מלבד חורבן הישובים עצמם נרצחו מאות יהודים, ולמרות כל זאת לא נפלה רוחו של הראי"ה והוא לא שינה את דעתו על תהליך הגאולה; אדרבא, הוא פנה לציבור בקריאה "שובו לבצרון" (מאמרי הראי"ה), בה הוא מסביר כי "במשך המהלך של תחיית האומה והרחבת הישוב בארץ ישראל הרבה חליפות, עליות וירידות ועליות. כל ירידה במהלך המפעל הרי היא בבחינת ההתכסות של הגואל, וכל מי שהוא עוקב את סדרי הישוב מראשית צעדיו עד עכשיו יכול הוא להראות בחוש איך שמכל ירידה אשר סבלנו נצמחה אחר כך עליה והתפתחות יותר גדולה. במהלך הישוב ישנן לזה דוגמאות רבות". וממשיך הראי"ה וכותב: "ומזה עלינו ללמוד שלא להיות נופלים ברוחנו גם מחרדתה של הנפילה הנוראה אשר נפל ישובנו כעת על ידי הרשעים הרוצחים הטמאים, אשר הרגו בירושלים, בחברון, במוצא, ובצפת, וביתר המקומות אשר בארצנו הקדושה, ואשר החריבו נאות יעקב אשר נבנו במסירות נפש ועמל דורות, ואשר זעזעו את כל יסוד קיום ישובנו בארץ ישראל, הכיסוי הזה אשר נכסה הגואל". אם בקטסטרופה כזאת זו הייתה תגובתו של הראי"ה, על אחת כמה וכמה שלא היה מסיק מסקנות של תבוסתנות בעקבות הגירושים בדרום**.

'השיבנו ה' אליך ונשובה, חדש ימינו כקדם'.

** ועוד יש לומר שהמקרים אינם דומים זה לזה: שם בפרעות תרפ"ט העקירה הייתה על ידי גויים, ואילו בגוש קטיף עם כל האיולת והרשעות הגירוש נעשה ע"י יהודים, וכבר היה תקדים לכך בימי שלמה, ככתוב (מל"א ט, יא) "אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל". אגב, בעניין העקירות והגירוש של ישובים באזור עזה מעניינים דברי הרד"ק (בראשית כו, כג) על העתיד היהודי בחבל ארץ זה. וכך כתב: "וכל הסיפורים האלה (על ריב רועי גרר עם רועי יצחק) בחפירות הבארות ובקריאת השמות להודיע כי בארץ ישראל המוחזקת היה חופר בארות כרצונו ואין מוחה בידו, וכן קורא שמות כרצונו והיו בני המקום קוראים אותן כן, וכל זה היה להם לאות ולסימן שיעדם האל לתת הארץ לזרעם. אבל ארץ פלשתים אף על פי שהיא מארץ ישראל לא הוחזקה בידם, לפיכך רבו עמהם על הגבול. וכל זה להודיעם כי לבניהם לא תהיה מוחזקת בידם כולה, אף על פי שחילקה, לא הוחזקה בידם עד באחרונה לימות המשיח". ואכן מאז הקמת המדינה (מלחמת השחרור, מבצע סיני, ולאחרונה) תמיד ישראל נסוגה מהחבל הדרומי אחרי שהחזיקה בו זמן מסוים, ואולי הסיבה היא בדברי הרד"ק.